

พัฒนาการและรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสดีลิงค์ในภาคอีสาน
The Evolution and design of
Hastilinga Crematorium in Northeast, Thailand

นิยม วงศ์พงษ์คำ¹

Niyom Wongpongkham

กิตติสันต์ ศรีรักษา²

Kittisan Sriruksa

¹ รองศาสตราจารย์ ดร.,
สาขาวัฒนธรรม ศิลปกรรมและการออกแบบ
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Associate Professor Dr., Culture, Fine Arts and
Design, Faculty of Fine and Applied Arts,
Khon Kaen University (E-mail: wniyom@kku.ac.th)

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.,
สาขาวัฒนธรรม ศิลปกรรมและการออกแบบ
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Assistant Professor Dr., Culture, Fine Arts and
Design, Faculty of Fine and Applied Arts,
Khon Kaen University

Received: 06/07/2021 Revised: 29/10/2021 Accepted: 01/11/2021

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง พัฒนาการและรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ในภาคอีสาน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยได้ทำการทบทวนข้อมูลภาคสนาม ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เพื่อจำแนก และจัดกลุ่มก่อนสังเคราะห์โดยใช้แนวคิด และทฤษฎีมาอภิปรายร่วมกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในสาขาที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ในภาคอีสานมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องในด้านเทคนิคการสร้าง แต่ยังคงองค์ประกอบของรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ไว้ตามขนบธรรมเนียมเดิม รูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์โดยรวมแล้วมี 3 รูปแบบใหญ่ๆ คือ 1) เมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์เทินบุษบกทรงมณฑป หรือ หอแก้ว 2) เมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์เทินบุษบกทรงมงกุฎโดยตั้งเสาทำหลังคาทรงเจดีย์หรือมงกุฎบนตัวนกหัสติลิงค์ และ 3) เมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์เทินบุษบกมีหลังคาทรงมงกุฎคลุมโดยตั้งเสาบนพื้นดิน

คำสำคัญ: พัฒนาการ, รูปแบบเมรุลอย, นกหัสติลิงค์, ภาคอีสาน

Abstract

The study of the Evolution and design of Hastilinga crematorium in Northeast Thailand was qualitative research. The process of research is started from data collecting. Fieldwork surveying and interview, then classification, grouping and analysis were done in order to characteristic summary. The result of this research can be develop in related field of discipline.

The result found that the evolution and design of Hastilinga crematorium Northeast, Thailand has keep on the traditional style, not only in construction technique but conceptual design, base on

traditional is developed continually. There are 3 groups of forming design: 1) Busabok with glass pavilion in spiral roof, 2) Hastilinga crematorium with in crown shaped roof and four pillars structure, and 3) Busabok crown shaped roof and four pillars structure on the ground.

Keywords: Hastilinga crematorium evolution, Funeral pyre, Hastilinga Bird, Northeast

บทนำ

ชาวอีสานมีวัฒนธรรมที่สำคัญและเป็นสิ่งช่วยควบคุมสังคมให้มีที่พึ่งทางใจ และอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับ “ศาสนา” ซึ่งการจัดการศาสนาในภาคอีสานนั้น ได้แบ่งคณะสงฆ์เป็น 4 สมัย คือ สมัยแรกเกิดขึ้นที่เมืองอุบลราชธานี โดยมีท่านหอเจ้าแก้วเป็นเจ้าอาวาส ที่วัดของพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (คำผง) ซึ่งเป็นวัดแรกของเมืองอุบลราชธานี สมัยที่สอง มีท่านเทวธมม (ม้า) เป็นพระเถระ และได้รับพระราชทานเป็นพระอุปฌาย์ต่อมาในสมัยที่สองนี้ เกิดสงครามเจ้าอนุวงศ์ ท่านได้มีวิธีสอนให้ทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายลาว ลดความขัดแย้งกันลงได้บางส่วน และในสมัยที่สาม มีท่านเจ้าประคุณพระอริยกิจ (ขมุมราชีโต อ่อน) เป็นเจ้าคณะใหญ่เมืองอุบลฯ รูปแรก สำนักอยู่ที่วัดศรีทอง ในสมัยนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้วางระเบียบการปกครองคณะสงฆ์จัดการให้เป็นหมวดหมู่ และทำบัญชีพระสงฆ์ส่งกระทรวง เหตุการณ์ดังกล่าวถือว่าเป็นการเริ่มต้นในการยกฐานะหรือบรรดาศักดิ์ให้แก่พระอริยสงฆ์ที่ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติตามพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ในภาคอีสาน ซึ่งถือว่าเป็นที่มาของการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ให้แก่พระอริยสงฆ์เหล่านั้น รวมทั้งพิธีกรรมการปลงศพที่ใช้รูปแบบการสร้างพระเมรุรูปนกหัสติลิงค์ด้วย

แนวคิด หรือคติในการสร้างพระเมรุรูปนกหัสติลิงค์เกิดขึ้นเมื่อครั้ง ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2546) ท่านเจ้าประคุณพระอริยกิจ (อ่อน) มรณภาพเนื่องจากไข้พิษ คำนวณ

อายุได้ 58 ปี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์ฯ ทรงเป็นประธานนำข้าราชการ กรมการตลอดพ่อค้าหบดี ราษฎรช่วยในการทำฉาปนกิจตามประเพณีบ้านเมือง คือ สร้างรูปนกหัสติลิงค์ พร้อมทั้งหอแก้วบนหลังนกแล้วเชิญ ทิเบศพขึ้นประดิษฐานในหอแก้วบนหลังนกนั้น ชักลากออกไปสู่เมรุกลางทุ่งศรีเมือง เพื่อบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทานตามประเพณี เสร็จแล้วเจ้าหลวงต่างพระองค์ ทรงจุดฝึกแก่เป็นการพระราชทานเพลิงด้วยความเรียบร้อยทุกประการ (เดิม วิชาญพจนกิจ, 2542) การสร้างพระเมรุรูปนกหัสติลิงค์ก็เพื่อแสดงฐานันดร และเพื่อเป็นการให้เกียรติแก่พระอริยสงฆ์ที่ครองตน และสร้างคุณงามความดีให้แก่พระพุทธศาสนา เกียรติที่พระอริยสงฆ์ท่านนั้นได้รับก็เทียบเท่ากับฐานันดรของบุคคลชั้นสูงซึ่งเปรียบได้ดั่งสมมุติเทพ หรือเหล่าเทพเทวดาบนสวรรค์

ภูเดช แสนสา (2556) ได้สันนิษฐานว่า นกหัสติลิงค์ได้แพร่เข้าสู่อีสาน 2 ทาง คือ ล้านช้างรับอิทธิพลพิธีศพแบบการสร้างปราสาทศพต่างบนสัตว์หิมพานต์จากพม่ามาโดยตรง และล้านช้างอาจได้รับธรรมเนียมการปลงศพเช่นนี้จากล้านนาโดยตรง ด้วยเหตุผลสองประการนี้ ภูเดช แสนสา (2556) จึงได้ตั้งสมมุติฐานไว้สองประการตามเหตุการณ์ที่ปรากฏขึ้นตามประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งได้อธิบายเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้นว่า การสร้างปราสาทศพต่างบนนกหัสติลิงค์นี้ จะเห็นได้เฉพาะในล้านช้างเป็นส่วนใหญ่ ส่วนพม่านั้นปรากฏปราสาทต่างข้างเผือก หรือนกการเวก (ภูเดช แสนสา, 2556) เหตุที่เชื่อว่าการสร้างปราสาทศพต่างบนนกหัสติลิงค์นี้ จะเห็นได้เฉพาะในล้านช้างเป็นส่วนใหญ่ นั้น เนื่องจากในปี พ.ศ. 2321 อาณาจักรล้านช้างสามารถอาณาจักรได้เป็นประเทศราชของสยามจึงได้รับอิทธิพลของสยามบางส่วน เช่น การบรรจุพระศพเจ้านายชั้นสูงลงในโกศเหมือนกษัตริย์สยาม ซึ่งสันนิษฐานว่าในอดีตธรรมเนียมล้านช้างน่าจะบรรจุศพลงในหีบศพเท่านั้น ต่อมาเมื่อได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์สยามแล้วจึงได้นำพระศพลงใส่ในโกศ ดังปรากฏภาพโกศพระเจ้าอุปราชา (เจ้าเพชรราช) ต่างบนนกหัสติลิงค์สามหัว ในเมืองนครหลวงพระบาง เมื่อปี พ.ศ. 2502 จะเห็นว่ามีารรับอิทธิพลธรรมเนียมพิธีศพของสยามเข้าไปปรับใช้เป็นบางส่วนแล้ว

เมื่ออิทธิพลการสร้างปราสาทศพต่างนกหัสดีลิงค์ของล้านช้างส่งไปยังอีสานที่เมืองอุบลราชธานี จึงได้มีการสร้างปราสาทศพต่างบนสัตว์หิมพานต์แบบรูปนก สักกะไคลิงค์ อย่างเดียวเท่านั้น (ภูเดช แสนสา, 2556) ซึ่งสอดคล้องกับ บำเพ็ญ ฌ อุบล (2545) ได้กล่าวว่า การขานนกหัสดีลิงค์นี้มีเฉพาะแต่ที่เมืองอุบลนี้เท่านั้น การขานนกจะต้องมีการประทับทรงร่างทรงที่ประทับนั้นจะต้องเป็นผู้หญิงที่สืบเชื้อสายมาจากตักสิลา เมืองลา คือแม่นางสีดา การขานนกจะใช้ธนูประจำเมืองขานก คนที่อยู่ข้างในตัวนกจะต้องชักสายชักให้ส่วนหัวนกเดินไปมา แล้วใช้ธนูยิงใส่คน ข้างในก็จะเทเลือดออกมา เมื่อนกสงบลง งวงก็จะม้วน คอก็จะหมุนไปข้างหลัง เมื่อนกตายแล้วก็จะนำผ้าขาวไปคลุมหัวนกไว้ แล้วก็นำศพต่างบนนกหัสดีลิงค์นั้นเผาไปพร้อมกับนก และบำเพ็ญ ฌ อุบล ยังกล่าวอีกว่า “นกที่ฆ่าไม่ได้คือ นกของพระเถระ ซึ่งผู้ที่จะขึ้นได้นี้คือ เจ้าเมือง กับพระเถระ แต่พระเถระไม่ได้ขานก แต่ในกรณีที่ฆ่าในงานของยากูเมืองเสล (เสลภูมิ) นั้น ท่านมีความประสงค์ต้องการให้ฆ่าเท่านั้น”

ในการทำนกหัสดีลิงค์นั้นจะสร้างด้วยไม้ไผ่นำมาจักเป็นริ้ว แล้วทำการสานเป็นโครงรูปนก ทำเมรุหีบศพบนหลังนก เมื่อสร้างโครงรูปนกด้วยไม้ไผ่ เสร็จแล้วก็จะนำกระดาษผ้ามารุให้ทั่ว แล้วเขียนลายด้วยสีให้เหมือนนกจริง ส่วนสำคัญ คือ หัวนกจะต้องให้เคลื่อนไหวได้ เช่น งวงม้วนได้ ตากระพริบได้ หันคอได้ หูขยับได้ และอ้าปากร้องได้ เมรุนกหัสดีลิงค์ โดยส่วนใหญ่สามารถทำได้ 2 รูปแบบ คือ ตัวนกหัสดีลิงค์อยู่ภายในกรอบเสาเมรุ และตัวนกหัสดีลิงค์อยู่ภายนอกเสาเมรุ ซึ่งตัวนกจะมีขนาดใหญ่กว่าแบบที่ตัวนกหัสดีลิงค์อยู่ภายในกรอบเสาเมรุ แบ่งการทำงานออกเป็น 3 ส่วน คือ 1. โครงรูปนก 2. หัวนกและกลไกการเคลื่อนไหว และ 3. ปีก ขน และหาง (ประทับใจ สิกขา, 2556) พิธีกรรมขานนกหัสดีลิงค์ต่างบนปราสาทศพ โดยร่างทรงเจ้านางสีดานี้ไม่เคยปรากฏขึ้นตอนพิธีกรรมนี้ใน พม่า รัฐฉาน ล้านนา และล้านช้าง มาก่อน (ภูเดช แสนสา, 2556) ซึ่งปรากฏพบแต่ที่เมืองอุบลราชธานี และจึงแพร่ขยายไปทั่วอีสานในเวลาต่อมา

ผู้ได้ขึ้นนกหัสดีลิงค์ของอีสานในสมัยก่อนต้องเป็นกลุ่มอัญญาสี่ ซึ่งประกอบไปด้วย 1. เจ้าเมือง 2. อุปฮาด/อุปราช 3. ราชวงศ์ และ 4. ราชบุตร ผู้ที่ได้ขึ้นนก

หัตถิลิขิตคนแรกในอีสานอาจจะเป็นพระเจ้าตา (ปี พ.ศ.2310) ร่างทรงเจ้านางสีดา คือ เจ้าแม่นางจั่ว ซึ่งเป็นเจ้านางสีดาสายเมืองอุบลราชธานี โดยผู้ที่ได้ขึ้นนกหัตถิลิขิตกลุ่มแรก คือ กลุ่มอาญาสี ได้แก่ 1. ปี พ.ศ.2310 เจ้าพระตา เชื้อสายกษัตริย์เมืองเชียงรุ้งแสนหวีฟ้า สถานที่ในการประกอบพิธีศพนกหัตถิลิขิต ไม่ปรากฏ นางเทียมเจ้านางสีดา เจ้าแม่นางจั่ว ต่อมานอกจากกลุ่มอัญญาสีที่ได้ขึ้นขึ้นนกหัตถิลิขิตแล้ว กลุ่มพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ก็ได้ขึ้นขึ้นนกหัตถิลิขิตด้วยเช่นกัน ได้แก่ 1. หม่อมเจียงคำ 2. พระอุบลการประชานิตย์ (สิทธิบุญชู พรหมวงศฐานนท์) 3. พระอุบลกิจประชากร (บุญเพ็ง บุตรโธป) 4. พระอุบลศักดิ์ประชาบาล (ท้าวสุคำ สุวรรณภู) เป็นต้น (วิราณี แฉ่นทอง, 2551) จากผู้ที่ขึ้นนกหัตถิลิขิตคนแรกในอีสานอาจจะเป็นพระเจ้าตา (ปี พ.ศ.2310) และจนถึงปัจจุบันในภาคอีสานผู้ที่ขึ้นนกหัตถิลิขิตที่เป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ คือ หลวงพ่อคุณ ปริสุทโธ (พ.ศ. 2562) รวมเป็นเวลากว่า 252 ปี ที่มีการสืบทอดการสร้างเมรุลอยรูปนกหัตถิลิขิต ซึ่งมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมของท้องถิ่นอีสานอย่างมาก โดยรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัตถิลิขิตนั้นเป็นภูมิปัญญาของชาวอีสานที่ได้ คิดค้น สร้างสรรค์ พัฒนาสืบเนื่องมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

จากความเป็นมาและสำคัญดังกล่าว จึงเป็นเหตุผลสำคัญในการศึกษาประเด็นวิจัยเรื่อง พัฒนาการและรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัตถิลิขิตในภาคอีสาน เพื่อต้องการทราบถึงรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัตถิลิขิตว่ามีพัฒนาการเป็นมาอย่างไร เพราะมีคุณค่าต่อแนวคิดและภูมิปัญญาของคนอีสานที่รังสรรค์ผลงานด้านสถาปัตยกรรมเป็นการพิสูจน์ความสามารถของช่างอีสานได้อย่างน่าชื่นชม และผลจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้สามารถนำไปบันทึกเป็นมรดกและภูมิปัญญาของชาติได้

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาพัฒนาการและรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัตถิลิขิตในภาคอีสาน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ได้ทำการศึกษาจากกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้รู้ และผู้ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มผู้รู้ (Key Informant) นักวิชาการ อาจารย์ ที่มีความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรม และการมรดกอยุธยาพนกหัสติลิงค์ จำนวน 5 คน

กลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้อง (General Informant) ได้แก่ ช่างที่สร้างมรดกอยุธยาพนกหัสติลิงค์ จำนวน 5 คน

2. เครื่องมือการวิจัย

2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่

2.1.1 แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) และแบบสังเกตแบบ ไม่มีส่วนร่วม (Non-Participation Observation) เพื่อใช้ในการสังเกตกระบวนการสร้างมรดกอยุธยาพนกหัสติลิงค์

2.1.2 แบบสัมภาษณ์ ใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์รวบรวมข้อมูลกระบวนการ และขั้นตอนอย่างละเอียดในการสร้างมรดกอยุธยาพนกหัสติลิงค์

3. การรวบรวมข้อมูล

3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร เป็นการศึกษาเอกสารที่มีการบันทึกไว้ในประเด็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องโดยทำการค้นคว้าเอกสารจากหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา หนังสือ ตำราวิทยานิพนธ์ อินเทอร์เน็ต ประชาชน และบุคคลต่างๆ

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ ลงพื้นที่สำรวจภาคสนามโดยการสำรวจด้านนิเวศวิทยา กายภาพสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิต ใช้แบบสังเกตชนิดแบบมีส่วนร่วม คือ สังเกตกระบวนการสร้างพนกหัสติลิงค์ ใช้การสัมภาษณ์รวบรวมข้อมูลในการสัมภาษณ์รวบรวมข้อมูลกระบวนการ และขั้นตอนอย่างละเอียดในการสร้างมรดกอยุธยาพนกหัสติลิงค์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้มีการจัดกระทำข้อมูล โดยได้นำมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ตามขั้นตอนดังนี้

4.1 วิเคราะห์ภาคสนามจากแบบสังเกต ซึ่งเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์และกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่วิจัย และมีการสัมภาษณ์ เพื่อยืนยันข้อมูล และรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับกระบวนการสร้างนกหัสติลิงค์ และหาแนวทางเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์จำแนกและจัดกลุ่มตามลักษณะกิจกรรมที่สอดคล้องกับกรอบแนวคิดในการวิจัย

4.2 นำข้อมูลทั้งหมดมาสังเคราะห์ตามกรอบแนวคิดการวิจัย และนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบของการรายงานเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ผลงานสร้างสรรค์จะนำเสนอต่อสาธารณะในรูปแบบของหนังสือภาพ

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยพัฒนาการและรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ในภาคอีสานสามารถแบ่งสรุปผลวิจัยออกเป็น 2 ประเด็นคือ พัฒนาการเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ในภาคอีสาน และรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ในภาคอีสาน ได้ผลวิจัยดังนี้

1. พัฒนาการและรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ในภาคอีสาน

การศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการและรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ในภาคอีสาน ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากหนังสือ อินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับการปลงศพด้วยนกหัสติลิงค์ โดยข้อมูลที่ผู้วิจัยได้นำมาศึกษาที่เป็นเอกสาร ได้แก่ หนังสือนกหัสติลิงค์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประทีปใจ สิกขา ปี พ.ศ.2556 หนังสือโลกหน้าล้านนา พัฒนาการการสร้างปราสาทศพต่างสัตว์หิมพานต์และการก่อภูเขาของอาจารย์ภูเดช แสนสา ปี พ.ศ.2556 และข้อมูลจากเว็บไซต์ เทศบาลเมืองวารินชำราบ ชมรมคนฮักผาสาท่งสการดอทคอม และขอนแก่นลิงค์ โดยศึกษาพัฒนาการ การปลงศพด้วยนกหัสติลิงค์ของภาคอีสาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2462 ถึงปี พ.ศ. 2562 รวมเป็นเวลา 101 ปี ซึ่งจังหวัดที่มีการปลงศพด้วยนกหัสติลิงค์ของภาคอีสาน ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดขอนแก่น สามารถแบ่งออกเป็นประเด็นต่างๆ ได้แก่ พัฒนาการเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ในภาคอีสาน รูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ในภาคอีสาน และการแพร่กระจายของรูปแบบนกหัสติลิงค์ในภาคอีสาน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

เมื่อปี พ.ศ. 2462 ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ได้สันนิษฐานว่า ปราสาทศพต่างนกสีกกะไดลิงค์ (นกหัสติลิงค์) ของจังหวัดอุบลราชธานี เป็นงานศพ พระราชมนี (อ้อน) (ภูเดช แสนสา, 2556) ปรากฏตามภาพที่ 1

ภาพประกอบที่ 1 งานศพพระราชมนี (อ้อน) จังหวัดอุบลราชธานี (ภูเดช แสนสา, 2556)

ภาพประกอบที่ 2 ภาพลายเส้นงานศพ พระราชมนี (อ้อน) จังหวัดอุบลราชธานี

ปี พ.ศ. 2471 ข้อมูลภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานี ได้อธิบายภาพ งานศพ พระอุบลการประชานิตย์ (บุญชู พรหมวงศานนท์) ปลงศพด้วยนกหัสติลิงค์ ณ วัดสุปฏิภูมิรามวรวิหาร (ภูเดช แสนสา, 2556) ปรากฏตามภาพที่ 3

ภาพประกอบที่ 3 งานศพพระอุบลการประชานิตย์ เมืองอุบลราชธานี (ภูเดช แสนสา, 2556)

ภาพประกอบที่ 4 ภาพลายเส้นงานศพพระอุบลการประชานิตย์ เมืองอุบลราชธานี

ปี พ.ศ. 2486 ได้มีพิธีปลงศพด้วยเมรุหอแก้วนักษัตรสังคีต ของพระครูวิโรจน์รัตโนบล (ญ่าท่านดีโลด) อดีตเจ้าคณะเมืองอุบลราชธานี และเจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมือง (ภูเดช แสนสา, 2556) ปรากฏตามภาพที่ 5

ภาพประกอบที่ 5 พิธีปลงศพพระครูวิโรจน์รัตโนบล เมืองอุบลราชธานี (ภูเดช แสนสา, 2556)

ภาพประกอบที่ 6 ภาพลายเส้นพิธีปลงศพพระครูวิโรจน์รัตโนบล เมืองอุบลราชธานี

ปี พ.ศ. 2504 มีงานส่งสการพระอุปัชฌาย์เคน พิธีปลงศพด้วยเมรุหอแก้วนักษัตรสังคีตของอดีตเจ้าคณะตำบลหนองบ่อ วัดบูรพาพิสัย จังหวัดอุบลราชธานี (ภูเดช แสนสา, 2556) ปรากฏตามภาพที่ 7

ภาพประกอบที่ 7 งานส่งสการพระอุปัชฌาย์เคน จังหวัดอุบลราชธานี (ภูเดช แสนสา, 2556)

ภาพประกอบที่ 8 ภาพลายเส้นงานส่งสการพระอุปัชฌาย์เคน จังหวัดอุบลราชธานี

ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2565

ปี พ.ศ. 2548 มีพิธีปลงศพด้วยเมรุนกหัสดีลิงค์ ในงานของพระราชทานเพลิงศพพระราชวดีโนบล (พิมพ์ นารโท) ณ วัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี (ภูเดช แสนสา, 2556) ปรากฏตามภาพที่ 9

ภาพประกอบที่ 9 งานพระราชทานเพลิงศพ
พระราชวดีโนบล จังหวัดอุบลราชธานี
(ประทับใจ สิกขา, 2556)

ภาพประกอบที่ 10 ภาพลายเส้นงาน
พระราชทานเพลิงศพพระราชวดี
โนบล จังหวัดอุบลราชธานี

ปี พ.ศ. 2549 มีพิธีปลงศพด้วยเมรุนกหัสดีลิงค์ ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูศิริวรรณภรณ์ (พันธ์ ฉวีฉโน) น.ธ.เอก ณ วัดป่าจิม ตำบลบ้านดู่ อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด (ประทับใจ สิกขา, 2556) ปรากฏตามภาพที่ 11

ภาพประกอบที่ 11 งานพระราชทานเพลิง
ศพพระครูศิริวรรณภรณ์ จังหวัดร้อยเอ็ด
(ประทับใจ สิกขา, 2556)

ภาพประกอบที่ 12 ภาพลายเส้นงาน
พระราชทานเพลิงศพ
พระครูศิริวรรณภรณ์ จังหวัดร้อยเอ็ด

ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2565

ปี พ.ศ. 2550 มีงานปลงศพด้วยเมรุนกหัสดีลิงค์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
ญาติท่านเลื่อน ณ วัดบ้านโนนสว่าง ตำบลโนนสว่าง อำเภอภูพาน จังหวัด
อุบลราชธานี (ประทับใจ สิกขา, 2556) ปรากฏตามภาพที่ 13

ภาพประกอบที่ 13 งานพระราชทานเพลิงศพ
ญาติท่านเลื่อน จังหวัดอุบลราชธานี
(ประทับใจ สิกขา, 2556)

ภาพประกอบที่ 14 ภาพลายเส้นงาน
พระราชทานเพลิงศพญาติท่านเลื่อน
จังหวัดอุบลราชธานี

ปี พ.ศ. 2552 มีงานปลงศพด้วยเมรุนกหัสดีลิงค์ ในงานพระราชทานเพลิง
ศพพระครูปักษีศรีคุณ (หลวงปู่ญาท่านบุญเลิศปภัส.สโร) ณ วัดป่าสามัคคีศิริพัฒนาราม
(กุดโพนทัน) อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู (ประทับใจ สิกขา, 2556) ปรากฏตาม
ภาพที่ 15

ภาพประกอบที่ 15 งานพระราชทานเพลิงศพ
พระครูปักษีศรีคุณ จังหวัดหนองบัวลำภู
(ประทับใจ สิกขา, 2556)

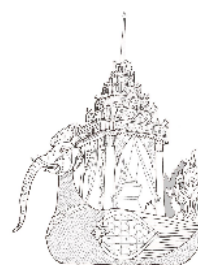
ภาพประกอบที่ 16 ภาพลายเส้นงาน
พระราชทานเพลิงศพพระครูปักษีศรีคุณ
จังหวัดหนองบัวลำภู

ปี พ.ศ. 2555 มีงานปลงศพด้วยเมรุณหาศรีสังคีต งานพระราชทานเพลิงศพพระครูสิริธรรมมาร (บุตดา สุขท.โท) อดีตเจ้าอาวาสวัดศรีโพธิ์ชัย อดีตเจ้าคณะอำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี ณ วัดศรีตระการ ตำบลขุหลุ อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี (ประทับใจ สิกขา, 2556) ปรากฏตามภาพที่ 17

ภาพประกอบที่ 17 งานพระราชทานเพลิงศพ พระครูสิริธรรมมาร จังหวัดอุบลราชธานี (ประทับใจ สิกขา, 2556) ภาพประกอบที่ 18 ภาพลายเส้นงานพระราชทานเพลิงศพพระครูสิริธรรมมาร จังหวัดอุบลราชธานี

ปี พ.ศ. 2555 มีงานปลงศพด้วยเมรุณหาศรีสังคีต งานพระราชทานเพลิงศพเจ้าคุณพระปริยัติมุนี (จันทิ อนุโลโย ป.ธ.6) ที่ปรึกษาเจ้าคณะอำเภอประทาย เจ้าอาวาสวัดตองเค็ง ณ วัดตองเค็ง เทศบาลตำบลประทาย อำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา (พ.ศ. 2555) (ประทับใจ สิกขา, 2556) ปรากฏตามภาพที่ 19

ภาพประกอบที่ 19 งานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าคุณพระปริยัติมุนี จังหวัดนครราชสีมา (ประทับใจ สิกขา, 2556) ภาพประกอบที่ 20 ภาพลายเส้นงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าคุณพระปริยัติมุนี จังหวัดนครราชสีมา

ปี พ.ศ. 2555 งานปลงศพด้วยเมรุรถหุ้มสตีลิ่งค์ งานพระราชทานเพลิงศพ พระครูพินิตศาสนการ (ลี อุตุ.ตโม)อดีตเจ้าคณะตำบลกิตติมงคลดี และอดีตเจ้าอาวาส วัดหนองงูเหลือมใต้ ณ วัดหนองงูเหลือมใต้ ตำบลหนองงูเหลือม อำเภอเบญจลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ (ประทับใจ สิกขา, 2556) ปรากฏตามภาพที่ 21

ภาพประกอบที่ 21 งานพระราชทานเพลิงศพ พระครูพินิตศาสนการ จังหวัดศรีสะเกษ (ประทับใจ สิกขา, 2556)

ภาพประกอบที่ 22 ภาพลายเส้นงาน พระราชทานเพลิงศพพระครูพินิตศาสนการ จังหวัดศรีสะเกษ

ปี พ.ศ. 2555 งานปลงศพด้วยเมรุรถหุ้มสตีลิ่งค์ ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าคณะพระศีลวิสุทธาจารย์ (พรหมา ญาณจารี ป.ธ.6) อดีตเจ้าอาวาสวัดเหนือ และอดีตที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี ณ วัดเหนือ อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี (พ.ศ. 2555) (ประทับใจ สิกขา, 2556) ปรากฏตามภาพที่ 23

ภาพประกอบที่ 23 งานพระราชทานเพลิงศพ พระศีลวิสุทธาจารย์จังหวัดอุบลราชธานี (ประทับใจ สิกขา, 2556)

ภาพประกอบที่ 24 ภาพลายเส้นงาน พระราชทานเพลิงศพ พระศีลวิสุทธาจารย์ จังหวัดอุบลราชธานี

ปี พ.ศ. 2558 พิธีพระราชทานเพลิงศพ พระเทพกิตติมุนี อดีตเจ้าอาวาส วัดมหายานาราม พระอารามหลวง ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี และ ประธานสภาวิทยาเขตอุบลราชธานี ณ เมรุชั่วคราวปราสาทนภสถิตีลิงค์ มณฑลพิธีทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี วันพฤหัสบดีที่ 21 พฤษภาคม 2558 (งานประชาสัมพันธ์ เทศบาลเมืองวารินชำราบ, 2558) ปรากฏตามภาพที่ 25

ภาพประกอบที่ 25 พิธีพระราชทานเพลิงศพ
พระเทพกิตติมุนี จังหวัดอุบลราชธานี
(งานประชาสัมพันธ์ เทศบาลเมืองวารินชำราบ, 2558)

ภาพประกอบที่ 26 ภาพลายเส้น
พิธีพระราชทานเพลิงศพพระเทพ
กิตติมุนีจังหวัดอุบลราชธานี

ปี พ.ศ. 2561 งานพระราชทานเพลิงศพ จะมีการประกอบพิธีตามตำนาน นภสถิตีลิงค์ ของ พระครูสิริสารธรรม (สมจิตร ปฎิมาโต) หลวงพ่อโคกสี อดีต เจ้าคณะตำบลโคกสี, เจ้าอาวาสวัดศิริธรรมิกาวาส จังหวัดขอนแก่น ที่จะจัดขึ้นในวันที่ 20 ม.ค. 2561 (กรวิช เป่าฮวง, ม.ป.ป.) ปรากฏตามภาพที่ 27

ภาพประกอบที่ 27 งานพระราชทานเพลิงศพ
ของพระครูสิริสารธรรม จังหวัดขอนแก่น
(กรวิช เป้าฮวง, ม.ป.ป.)

ภาพประกอบที่ 28 ภาพลายเส้นงาน
พระราชทานเพลิงศพ ของ
พระครูสิริสารธรรม จังหวัดขอนแก่น

ปี พ.ศ. 2562 งานพระราชทานเพลิงศพ พระครูเขมกิจโสภิต อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ 20 เมษายน 2562 ปรานกหัสดีลิงค์ เวลา 16.00 น (ชมรมคนอักษาสาทส่งสารดอทคอม) ปรากฏตามภาพที่ 29

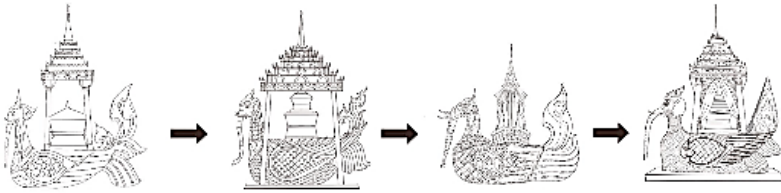

ภาพประกอบที่ 29 งานพระราชทานเพลิงศพ
พระครูเขมกิจโสภิต จ.อุบลราชธานี
(ชมรมคนอักษาสาทส่งสารดอทคอม, ม.ป.ป.)

ภาพประกอบที่ 30 ภาพลายเส้นงาน
พระราชทานเพลิงศพ พระครูเขมกิจ
โสภิต จังหวัดอุบลราชธานี

รูปแบบของเมรุลอยรูปนักษัตรลิงคี่ในภาคอีสานมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะด้านเทคนิคการสร้าง แต่ยังคงองค์ประกอบของรูปแบบเมรุลอยรูปนักษัตรลิงคี่ไว้ตามขนบธรรมเนียมเดิม ดังนั้น สามารถสรุปพัฒนาการของรูปแบบเมรุลอยรูปนักษัตรลิงคี่ในภาคอีสานได้ดังตัวอย่างภาพลายเส้นด้านล่างนี้

ภาพประกอบที่ 31 ตัวอย่างภาพลายเส้นพัฒนาการของรูปแบบเมรุลอยรูปนก
หัตถ์ลึงค์ในภาคอีสาน

2. รูปแบบเมรุลอยรูปนกหัตถ์ลึงค์ในภาคอีสาน

จากการศึกษาพัฒนาการของนกหัตถ์ลึงค์ที่เรียงลำดับตามช่วงเวลาจากอดีตจนเกือบถึงปัจจุบันทำให้ทราบว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2460-พ.ศ. 2500 เช่น งานศพ พระราชมนี (อ้วน) ในปีพ.ศ. 2462 งานศพพระอุบลการประชานิตย์ (บุญชู พรหมวงศานนท์) ในปี พ.ศ. 2471 และงานศพพระครูวิโรจน์รัตโนบล (ญ่าท่านดีโลด) อดีตเจ้าคณะเมืองอุบลราชธานี ตามข้อมูลรูปภาพที่แสดงรูปแบบนกหัตถ์ลึงค์ที่ปรากฏในภาคอีสานโดยส่วนใหญ่จะเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่สำคัญ รูปแบบที่เห็นจะมีบุษบก หรือ หอแก้วที่มีขนาดใหญ่ และมีหลังคาคลุม โดยที่ลักษณะของหลังคาหอแก้วที่มีทั้งแบบตั้งบนหลังนก และแบบตั้งบนพื้นคร่อมตัวนก ตามตัวอย่างลายเส้นด้านล่างนี้

ภาพประกอบที่ 32 ภาพลายเส้นลักษณะของหลังคาหอแก้วที่มีทั้งแบบ
ตั้งบนหลังนก และแบบตั้งบนพื้นคร่อมตัวนก

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2500-2525 จะพบรูปแบบของนกหัสดีลิงค์ที่มีลักษณะที่คล้ายกัน หากแต่รายละเอียดของบุษบก หรือหอแก้วมีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย แต่ยังคงนิยมที่จะสร้างให้มีขนาดใหญ่ รูปแบบโดยรวมเมื่อสังเกตแล้วจะพบว่ามีความต่อเนื่องมาจากรูปแบบในช่วงเวลาก่อนหน้านั้น เช่น พระอุปัชฌาย์เคน อดีตเจ้าคณะตำบลหนองบ่อ วัดบูรพาพิสัย จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2504

นอกจากนั้นแล้วยังพบรูปแบบของนกหัสดีลิงค์ที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกันอีกกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะในแถบจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และศรีสะเกษ แต่ไม่ทราบข้อมูลว่าเป็นงานศพของใครลักษณะของนกหัสดีลิงค์จะสร้างโดยมีหอแก้วหรือบุษบกอยู่บนหลังตัวนกหัสดีลิงค์ขนาดใหญ่โตมากนัก ดูแล้วสัดส่วนมีขนาดที่เหมาะสมกับขนาดของตัวนก และมีรายละเอียดที่งดงาม เลียนแบบมาจากซุ้มเรือนแก้วแบบวิมารของเทพเจ้า ที่น่าสังเกตคือ การสร้างนกหัสดีลิงค์นิยมตั้งเสาขนาดยาว 4 ต้น เพื่อโยงผ้าคลุมคล้ายหลังคา ตามภาพลายเส้นตัวอย่างด้านล่างนี้

ภาพประกอบที่ 33 ภาพลายเส้นการสร้างนกหัสดีลิงค์นิยมตั้งเสาขนาดยาว 4 ต้น เพื่อโยงผ้าคลุมคล้ายหลังคา

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2525 จนถึงปัจจุบัน การสร้างนกหัสดีลิงค์ยังคงสืบเนื่องมาโดยตลอด รูปแบบที่พบจะยังคงรูปแบบ และองค์ประกอบแบบเดิมดังเช่นในอดีต เช่น งานศพของพระราชวดีโนบล (พิมพ์ นารโท) จังหวัดอุบลราชธานี ในปีพ.ศ. 2548 งานศพพระครูศิริวรรณภรณ์ (พันธ์ ฉวีวัฒน์) จังหวัดร้อยเอ็ด ในปี พ.ศ. 2549 งานงานพระราชทานเพลิงศพพญาน่านเหลื่อน จังหวัดอุบลราชธานี ในปี พ.ศ. 2550 งานศพพระครูปัทมคุณ (หลวงปู่ญาน่านบุญเลิศปัทมโร) จังหวัด

หนองบัวลำภู ในปีพ.ศ. 2552 งานพระราชทานเพลิงศพพระครูสิริธรรมการ (บุตดา สุภท.โท) จังหวัดอุบลราชธานี ในปีพ.ศ. 2555 งานพระราชทานเพลิงศพเจ้าคุณพระปริยัติมุนี จังหวัดนครราชสีมา ในปีพ.ศ.2555 งานพระราชทานเพลิงศพพระครูพินิตศาสนการ (ลี อุตฺตโม) จังหวัดศรีสะเกษในปี พ.ศ. 2555 งานพระราชทานเพลิงศพเจ้าคณะพระศีลวิสุทธาจารย์(พรหมา ญาณจารี ป.ธ.6) จังหวัดอุบลราชธานีในปี พ.ศ. 2555 พิธีพระราชทานเพลิงศพ พระเทพกิตติมุนี จังหวัดอุบลราชธานี ในปี พ.ศ. 2558 งานพระราชทานเพลิงศพพระครูสิริสารธรรม (สมจิตร ปฎิมาโต) หลวงพ่อโคกสี จังหวัดขอนแก่น ในปี พ.ศ. 2561 และงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูเมกขกิจโสภิต จังหวัดอุบลราชธานี ในปี พ.ศ. 2562 จากตัวอย่างเมรุภณฑ์สถิตีลึงค์ของบุคคล และพระเถระสำคัญที่กล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าในภาคอีสานนั้น ให้ความสำคัญต่อการจากไปของพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นบุคคลสำคัญ เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนโดยทั่วไป จึงเป็นเรื่องที่ชาวอีสานต้องให้ความสำคัญกับการสร้างเมรุภณฑ์สถิตีลึงค์เช่นกัน

ลักษณะของรูปแบบเมรุภณฑ์สถิตีลึงค์ในช่วงเวลาดังกล่าวจะมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกเป็นเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์เทินบุษบกที่บรรจุโกฐ โดยลักษณะการสร้างจะวางองค์บุษบกไว้บนตัวนกหัสติลิงค์ และรูปแบบที่สองเป็นเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์เทินโกฐมีหลังคาทรงเจดีย์ หรือทรงมงกุฎครอบอยู่ โดยลักษณะการสร้างจะวางองค์บุษบกไว้บนตัวนกหัสติลิงค์แล้วทำหลังคารูปทรงคล้ายเจดีย์ หรือมงกุฎครอบไว้อีกทีหนึ่ง โดยรวมเป็นดังภาพลายเส้นนี้ด้านล่างนี้

ภาพประกอบที่ 34 ภาพลายเส้นรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ระหว่างเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์เทินบุษบก และเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์เทินโกฐมีหลังคาทรงเจดีย์ หรือทรงมงกุฎ

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปรูปแบบโดยรวมของเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ในภาคอีสานได้ 3 รูปแบบดังต่อไปนี้ 1) เมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์เทินบุษบกทรงมณฑปหรือหอแก้ว 2) เมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์เทินบุษบกทรงมณฑปโดยตั้งเสาทำหลังคาทรงเจดีย์ หรือมณฑปบนตัวนกหัสติลิงค์ และ 3) เมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์เทินบุษบกมีหลังคาทรงมณฑปคลุมโดยตั้งเสาบนพื้นดิน ซึ่งแต่ละรูปแบบสามารถใช้กับบุคคลที่มีฐานันดรสูง รวมทั้งพระอริยะสงฆ์โดยไม่มีข้อกำหนดของรูปแบบที่ชัดเจน ซึ่งต่างจากพระเมรุในราชพิธีของพระมหากษัตริย์ รูปแบบโดยรวมของเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ในภาคอีสานมีลักษณะดังภาพลายเส้นด้านล่างนี้

รูปแบบที่ 1

รูปแบบที่ 2

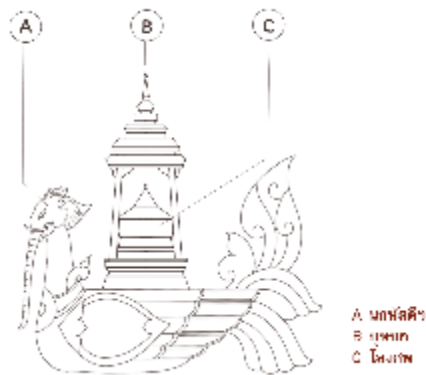
รูปแบบที่ 3

ภาพประกอบที่ 35 ภาพลายเส้นรูปแบบโดยรวมของเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ ในภาคอีสาน

เนื่องจากการสร้างนกหัสติลิงค์นี้จะมีขนบและธรรมเนียมในการสร้างที่ยึดถือตามแบบที่ปฏิบัติกันมา ดังนั้นจึงส่งผลให้รูปแบบ และองค์ประกอบต่างๆ ในการสร้างนกหัสติลิงค์ยังคงเหมือนเดิม ถึงอย่างไรก็ตาม หากสังเกตโดยละเอียดจะพบว่ามีความแตกต่างกันบ้างโดยเฉพาะในส่วนของหอแก้ว หรือบุษบก และลวดลาย

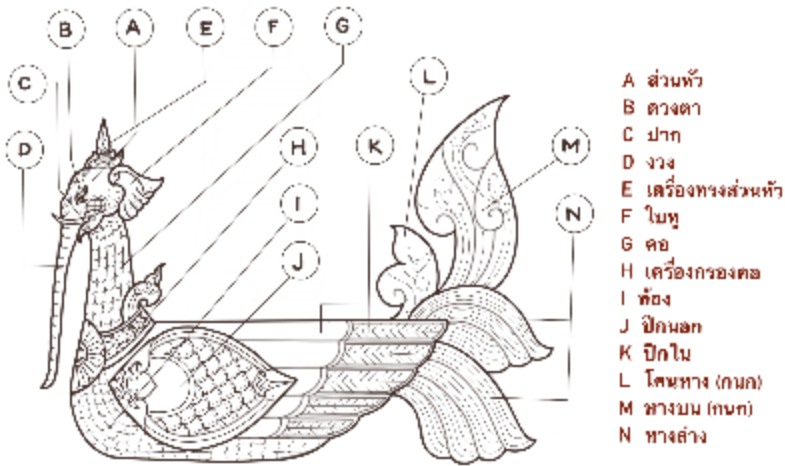
ระดับต่างๆ ที่สำคัญคือ การสร้างนกหัสดีลิงค์ที่ผ่านมานิยมใช้สีสันทึบโดดเด่น ฉูดฉาด ในการตกแต่งนกหัสดีลิงค์ ทั้งนี้ การใช้สีในการตกแต่งจะแตกต่างกันไปตามความนิยมของผู้สร้าง จากการสังเกตลักษณะของรูปแบบนกหัสดีลิงค์ พบว่ามีทั้งที่เหมือนและที่ต่าง สิ่งที่มีเหมือนกันคือองค์ประกอบสำคัญต่างๆ ในตัวนก ที่ต้องยึดองค์ประกอบให้เหมือนเดิมดังที่กล่าวไว้แล้ว เช่น ตัวนก หัวนก งวง ใบหู ลูกตา ปีก และหาง เป็นต้น

รูปแบบที่ศึกษาจากข้อมูลภาพถ่ายในการสร้างนกหัสดีลิงค์จากอดีตจนถึงปัจจุบันสามารถสรุปได้ว่า รูปแบบของเมรุรูปนกหัสดีลิงค์จะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ บุษบก หรือหอแก้ว ศพผู้วายชนม์ และตัวนก รายละเอียดตามภาพลายเส้นด้านล่างนี้

ภาพประกอบที่ 36 ภาพลายเส้นองค์ประกอบที่สำคัญของเมรุรูปนกหัสดีลิงค์

ในส่วนของตัวนกมีองค์ประกอบที่สำคัญได้แก่ หัว ดวงตา ปาก งวง เครื่องทรงส่วนหัว ใบหู คอ เครื่องกรองคอ ท้องนก ปีกนอก ปีกใน โคนหาง หางล่าง และหางบน รายละเอียดตามภาพลายเส้นด้านล่างนี้

ภาพประกอบที่ 37 ภาพลายเส้นองค์ประกอบที่สำคัญของตัวนกหัสติลิงค์

จากการศึกษารูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ในภาคอีสานได้ข้อสรุปการสร้างเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์มีการสร้างโดยสืบเนื่องมาจากอดีตและยังคงยึดถือปฏิบัติเช่นนี้มาจนถึงปัจจุบัน โดยรวมแล้วมี 3 รูปแบบใหญ่ๆ คือ รูปแบบเทินบุษบกหรือเทินหอแก้วที่บรรจุโกฏ รูปแบบเทินโกฏมีหลังคาทรงมณฑกกลมโดยตั้งเสาบนตัวนกเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์รูปแบบเทินบุษบกที่บรรจุโกฏหลังคาทรงมณฑกกลมโดยตั้งเสาบนพื้นดิน องค์ประกอบสำคัญของเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์มี 3 ส่วนประกอบไปด้วย บุษบก โกฏ และตัวนก องค์ประกอบในตัวนกมี 14 ส่วน ประกอบไปด้วย หัว ดวงตา ปาก งวง เครื่องทรงส่วนหัว ใบหู คอ เครื่องกรองคอ ท้องนก ปีกนอก ปีกใน โคนหาง หางล่าง และหางบน

เมื่อทราบถึงพัฒนาการของรูปแบบ และลักษณะโดยรวมของรูปแบบองค์ประกอบต่างๆ ในการสร้างเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์แล้ว สิ่งสำคัญอีกอย่างที่ต้องทราบก็คือที่มาของรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์เหล่านี้มีการแพร่กระจายจากศูนย์กลางของการเริ่มต้นจนมาถึงภาคอีสานได้อย่างไร

จากการศึกษาวิจัยพัฒนาการและรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ในภาคอีสานได้ผลสรุปและสามารถอภิปรายผล ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

พัฒนาการของรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ในภาคอีสานได้ข้อสรุปว่า รูปแบบของเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์เริ่มต้นจากพิธีกรรมปลงศพด้วยนกที่มีมาตั้งแต่ยุคโลหะที่พบหลักฐานทางวัตถุจากลวดลายบนกลองมโหระทึกที่บ้านทีกี่เรียงราว การทำพิธีศพในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งพิธีปลงศพดังกล่าวนี้ปฏิบัติสืบเนื่องมาโดยตลอดซึ่งพบเห็นได้ทั้งในพิธีศพบนเกาะบาหลี่ ประเทศอินโดนีเซีย พิธีศพของไทดำ ในเวียดนาม พิธีศพของประเทศพม่า พิธีศพของประเทศลาว รวมทั้งในประเทศไทย ซึ่งมีหลักฐานว่ามีการปฏิบัติกันในทางภาคเหนือ และภาคอีสาน โดยเฉพาะในแถบอีสานตอนใต้ แถบจังหวัดอุบลราชธานี การสร้างเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ในภาคอีสาน มีการสร้างโดยสืบเนื่องมาจากอดีต รูปแบบของเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ในภาคอีสาน มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องในด้านเทคนิคการสร้าง แต่ยังคงองค์ประกอบของรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ไว้ตามขนบธรรมเนียมเดิม และยังคงยึดถือปฏิบัติเช่นนี้ มาจนถึงปัจจุบัน

รูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์โดยรวมแล้วมี 3 รูปแบบใหญ่ๆ คือ รูปแบบเทินบุษบก หรือเทินหอแก้วที่บรรจุโกฏู รูปแบบเทินโกฏูมีหลังคาทรงมงกุฎคลุม โดยตั้งเสาบนตัวนก เมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์รูปแบบเทินบุษบกที่บรรจุโกฏูหลังคาทรงมงกุฎคลุมโดยตั้งเสาบนพื้นดิน องค์ประกอบสำคัญของเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์ มี 3 ส่วนประกอบไปด้วย บุษบก โกฏู และตัวนก องค์ประกอบในตัวนกมี 14 ส่วนประกอบไปด้วย หัว ดวงตา ปาก จมูก เครื่องทรงส่วนหัว ใบหู คอ เครื่องทรงคอ ท้องนก ปีกนอก ปีกใน โคนหาง หางล่าง และหางบน

อภิปรายผล

รูปแบบของเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์เริ่มต้นจากพิธีกรรมปลงศพด้วยนกที่มีมาตั้งแต่ยุคโลหะพิธีปลงศพดังกล่าวนี้ปฏิบัติสืบเนื่องมาโดยตลอดซึ่งพบเห็นได้ทั้งในปีที่ 14 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2565

พิธีศพบนเกาะบาหลี่ ประเทศอินโดนีเซีย พิธีศพของไทยดำ ในเวียดนาม พิธีศพของประเทศพม่า พิธีศพของประเทศลาว รวมทั้งในประเทศไทย ซึ่งมีหลักฐานว่ามีกรปฏิบัติกันทางภาคเหนือ และภาคอีสาน การรับเอารูปแบบการสร้างเมรุลอยรูปนกหัสดีลิงค์นี้ เป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่เรียกว่าการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม สอดคล้องทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของ โครเบอร์ (Krober) เสนอแนวความคิดว่า วัฒนธรรมจะแพร่กระจายจากจุดศูนย์กลาง จุดกำเนิดไปตามพื้นที่เท่าที่มันจะ เป็นไปได้ในยุคสมัยใกล้เคียงกัน เขตภูมิศาสตร์เดียวกัน และภูมิศาสตร์ต้องไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้น ซึ่งการแพร่กระจายของรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสดีลิงค์ในภาคอีสานนั้น สอดคล้องตามแนวคิดดังกล่าว ในประเด็นการใช้หลักภูมิศาสตร์ คือ แกะรอยไปตามเขตพื้นที่ ในวิธีนี้จะต้องดูสถานที่อาณาเขตติด รอยต่อของวัฒนธรรม ซึ่งคนมีวัฒนธรรมแบบผสมผสานกัน ศึกษาภูมิประเทศโดยรอบ ซึ่งปัจจัยต่างๆ ดังกล่าว จะช่วยในการวิเคราะห์การพัฒนาของวัฒนธรรม เนื่องจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ซึ่งในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งในภาคอีสานนั้น มีลำน้ำโขงเป็นเส้นทางที่สำคัญในการแพร่กระจาย เพราะลำน้ำโขงสายนี้เชื่อมโยงกับพื้นที่ต่างๆ ที่กล่าวมา ดังนั้น ลำน้ำโขงจึงเป็นส่วนสำคัญที่ส่งให้เกิดการแพร่กระจายทางรูปแบบของเมรุลอยรูปนกหัสดีลิงค์ในภาคอีสาน ซึ่งประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมในเรื่องของการคมนาคมที่ดี เป็นปัจจัยเอื้อต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมอีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาพิธีกรรมที่ปรากฏอยู่ในการประกอบพิธีปลงศพด้วยนกหัสดีลิงค์ทุกพื้นที่
2. ควรมีการศึกษาพัฒนาการและรูปแบบเมรุลอยรูปนกหัสดีลิงค์ในพื้นที่อื่นที่ปรากฏความเชื่อนกหัสดีลิงค์เพื่อให้เกิดความหลากหลายของข้อมูลที่ศึกษา

เอกสารอ้างอิง

- กรวิช เป้าวงษ์. [ม.ป.ป.]. เปิดตำนานนกหัสติลิงค์ ที่คนขอนแก่นไม่คุ้นชิน แต่จะมีพิธีนี้ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงพ่อโคกลี. ค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2561, จาก <https://www.khonkaenlink.info/home/news/5641.html>
- งานประชาสัมพันธ์ เทศบาลเมืองวารินชำราบ. (2558). พิธีพระราชทานเพลิงศพ พระเทพกิตติมุนี อดีตเจ้าอาวาสวัดมหาวนาราม พระอารามหลวง. ค้นเมื่อ 11 ตุลาคม 2561, จาก http://warincity.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=2269:2015-0521-10-36-11&catid=116:2013-06-24-08-34-49&Itemid=414
- ชมรมคนรักภาษาส่งเสริมการดอทคอม. [ม.ป.ป.]. ค้นเมื่อ 16 กุมภาพันธ์ 2562, จาก <https://web.facebook.com/groups/268603303165017>
- เติม วิชาภัยพจนกิจ. (2542). ประวัติศาสตร์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- บำเพ็ญ ณ อุบล. (2545). เรื่องเล่า...เมืองอุบล. สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ประทับใจ สิกขา. (2556). นกหัสติลิงค์. อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ภูเดช แสนสา. (2556). โลกหน้าล้านนา พัฒนาการการสร้างปราสาทศพต่างสัตว์ หิมพานต์และการก่อร่าง. เชียงใหม่ : สถาบันภาษาศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- วิราณี แฉ่นทอง. (2551). การรำในพิธีทำศพแบบนกหัสติลิงค์ในอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.